

PALLAI LÁSZLÓ

TISZA ISTVÁN SZOBRÁNAK FELAVATÁSA
ÉS ÚJRAAVATÁSA DEBRECENBEN – 1926, 2000

THE INAUGURATION AND REPEATED INAUGURATION OF THE STATUE OF ISTVÁN TISZA IN DEBRECEN: 1926 AND 2000. Between 1921 and 1945, the name-giver of the University of Debrecen was István Tisza. Tisza's personality and political aura were bound up with Debrecen, and he played a decisive role in the establishment of the university. Soon after his death (1918) a sort of Tisza cult began to take shape in Debrecen and he became not only a university name-giver; he was also given a statue on the campus of the university. With the aid of contemporaneous documents and photos, the present survey highlights the events of the 1926 inauguration celebration of the statue, then follows up its fate from the Second World War up to the year 2000, i.e. from the toppling of the statue to its repeated inauguration.

Magyarországon és régiókban az elmúlt száz évben számos rendszerváltozás ment végbe. Mindegyik új rezsím megfogalmazta, ill. újraértelmezte a múlthoz való viszonyát. Ennek következtében egyes történelmi események és személyiségek gyakran váltak és válnak a napi politikai viták tárgyává. Az ezáltal felmerülő konfliktusokat tovább élezi az a körülmény, hogy az új rezsimok az előzőek teljes tagadásaként definiálták magukat, így újrafogalmazódott a közelmúlthoz való viszonyulásuk. Ez vezetett ahhoz, hogy napjainkban is a 20. századi magyar és közép-európai történelem több eseménye és személyisége pártok, politikai ideológiák közötti csatározások témájává válhat, annak ellenére, hogy a történettudományban ezek megítélése többé-kevésbé már letisztult. A helyzetet tovább bonyolítja az a körülmény, hogy mind Magyarországon, mind a régiókban a közvélemény különösen érzékeny bizonyos történelmi kérdések, jelenségek és személyiségek iránt. Mindezek a körülmények alapvetően befolyásolták egyes múltbéli személyiségek szobrának történetét is. Egy-egy szobor sorsa – felavatásának, ledöntésének, esetleges újraavatásának körülményei – leképezi az elmúlt száz év magyar történelmét. Erre jó példa Tisza István debreceni szobrának kálváriája.¹

Közismert tény, hogy Tisza István személye és politikusi tevékenysége több szálon kötődik Debrecenhez. Meghatározó szerepe volt az egyetem létrejöttében.² Így nem

¹ A szobor sorsának eddigi legalaposabb történetét egy honismereti pályázat nyertes dolgozata mutatja be: KANYUK Petra, *Hányattartott szoborsors: A debreceni Tisza-szobor története*, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXIV., Debrecen, 2015, 179–238.

² Erre utal többek között VERZÁR Frigyes, *Tisza István és a debreceni egyetem* = Tisza-Emlékkönyv: Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára, Írták a Tisza István Tudományegyetem tanárai, Debrecen, 1928, 3–10.

meglepő, hogy halála után az egykori miniszterelnök emlékét számos módon kívánták ápolni, hamar kezdett kiformalódní kultusza. Már 1920-ban kezdeményezték, hogy a debreceni egyetem vegye fel a nevét, ami 1921-ben valósult meg. Ugyanezen évtől kezdve születésnapján rendszeresen gyászünnepségeket szerveztek. Elindult a személyéhez kötődő tárgyi emlékek szervezett gyűjtése is. Az egyetemen még 1921-ben létrejött a Tisza István Tudományos Társaság. Egy debreceni szobor felállításának gondolata több alkalommal és formában is felmerült. Hivatalossá akkor vált, amikor ez a javaslat 1921. július 29-én a debreceni törvényhatósági bizottság közgyűlése elé került.³ Ekkor állt fel a szoborbizottság, és elindult az anyagi feltételek megteremtésének munkálata is. 1922. október 31-én a debreceni törvényhatósági bizottság ünnepi közgyűlést tartott, melyet Tisza István emlékének szenteltek. Ezen alkalommal avatták fel a Dienes János festőművész által készített Tisza-portrét.⁴

A következő években Debrecenben számos gyűjtést és ünnepséget rendeztek a költészek előteremtésére. 1926. augusztus 15-én közölte több helyi sajtóorgánúm, hogy a szobor felállítására még az adott év októberében sor kerül, ahol Horthy Miklós is személyesen jelen lesz. Augusztus elejétől kezdve számos helyi sajtó – Debreczen, Debreczeni Újság, Debreczeni Független Újság – sűrűn beszámolt a szoborállítás előkészületeiről, különösen azért is, mivel jelezték, hogy ha a miniszterelnök nem is, a kormányzó feltétlenül tiszteletét teszi a felavatáson. Sokáig az október 6-i dátum tűnt reálisnak, de jelezték azt is, hogy a végleges időpont Horthy egyéb programjától függ. Október 6-a előtt Horthy vidéki körúton volt Szegeden és Kecskeméten, így a véglegesített időpont kitolódott, maga Bethlen az országos politikai események miatt nem tudott jelen lenni. Horthynak ez volt második debreceni látogatása.⁵

A szobor felavatására 1926. október 17-én, egy vasárnapi napon került sor. Az ünnep lebonyolítása, külsőségei, fogadtatása, a beszédek tartalma és üzenete, a szoboravatás fogadtatása leképezte a korabeli magyar politikai élet viszonyait és az aktuálpolitikai törekvéseket, küzdelmeket, a napi politika témáit. Az aznapi eseményekről részletesen beszámolt a helyi és az országos sajtó, valamint az MTI is.⁶ Minden napilap a politikai irányultságának megfelelő terjedelemben és értékítélettel tudósított az eseményről. Debrecenben, ill. az egyetemen kettős ünnepségre került sor. Ekkor történt az egyetemi

³ A szobor felállításának terveiről és hosszú folyamatáról vö. KANYUK, *i. m.*, 189–195.

⁴ <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/talalatok?keywords=1922.10.31&t=1&tt=1> (letöltve: 2016. október 10.)

⁵ Az első látogatásról vö. PÁL Csaba, *Horthy Miklós kormányzó első látogatása Debrecenben* = Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára, szerk. ANGI János, BARTA János, Debrecen, 2000, 423–433.

⁶ Pl. 8 *Órai Újság*, 1929. október 19. 1–2; *Az Est*, 1926. október 19. 7; *Frisz Újság*, 1926. október 19. 3; *Pesti Hírlap*, 1929. október 19. 4; A nap debreceni eseményeiről a legrészletesebb beszámolókat az alábbi forrásokból ismerhetjük meg: *Budapesti Hírlap*, 1926. október 19. 3–5.; az MTI tudósítása: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/135811?page=1&search=Tisza%20Istv%C3%A1n%20szobra> (letöltve: 2016. október 20.) A nap eseményeinek sajtóvisszhangját részletesen elemzi PÁL Csaba, *Jegyzetek „a nagy napról.” Horthy Miklós 1926-os debreceni látogatása a korabeli sajtó tükrében*, Mediárium (2009/3–4), 82–97.

zárókő letétele és Tisza István szobrának felavatása a klinikai épületek előtt. Országosan is ez volt Tisza első szobra. A szoborállítás indokaként a sajtó – elsősorban a kormánypártiak vagy ahhoz közelállók – a következő érveket hozta fel: „*kegyelet és hála*”, „*hódolat emlékének*”, „*a nemzet hátlája*”, „*Tisza István emlékének hódolt a kormány és az ország*”. A sajtó többsége patetikus, ünnepélyes jelzőkkel illetve ezt a napot: „*[...] a mai napot nemzeti ünnepé emelő felavatás [...]*” (Budapesti Hírlap). Debrecen városképe maga is mutatta ezen vasárnap fontosságát, azaz mindenütt az ünnepségek helyszínén és környékén nemzeti zászlók és virágok, koszorúk sorakoztak.

Horthy Miklós különvonata 8 óra 10 perckor érkezett meg Debrecenbe. Szárnysegédei mellett vele volt többek között Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az állomáson a protokollnak megfelelően a helyőrség, a csendőrség és a rendőrség, valamint Hajdú vármegye vitézi székkapitánya fogadta. Ott voltak a város és a megye, az egyetem és az egyházak első emberei is. Magoss György polgármester, Hadházy Zsigmond főispán, Illyefalvi Vitéz Géza rektor, Lindenberger János római katolikus, Baltazár Dezső református püspökök. Horthy az állomáson rövid beszédet mondott, melyben kiemelte, hogy ez a „*kegyelet ünnepe*”, de egyúttal „*örömnünnep*” is, utalva arra, hogy a ma átadandó klinikák milyen fontos szerepet játszanak a város további fejlődésében, és mindkét esemény szervesen összefügg Tisza személyével.⁷ A helyőrség díszszemléje után a sok száz főből álló ünnepi menet elindult az egyetemre, a rendezvénysorozat kezdetére. A tudósító szerint: „*Fellobogózott házsorok, szőnyeggel és virággal díszített ablakok között haladt a menet a sorfalat álló lakosság fel-felújuló éljenzésétől kísérvé.*”⁸ Az egyetemre érve a rektor fogadta a kormányzót, aki bemutatta az Egyetemi Tanács tagjait és a dékánokat. Horthyt Orsós Ferenc intézetigazgató, egyetemi tanár kísérte végig a klinikai épületeken.

11 órakor kezdődött a klinikai épületek átadóünnepsége, melyen a rektor elnökölt. A Hiszekegy elmondása után felkérte Klebelsberg ünnepi beszédének megtartására. Klebelsberg miniszter kiemelte az épületegyüttes elkészültének viharos sorsát. „*Mikor a világháború bevégeződése után a románok is kivonultak Debrecenből, ez a hatalmas klinikai telep tető alatt, de befejezetlenül állott itt. A kishitűek már-már kétségbeestek a fölött, hogy ezt a grandiózusan elgondolt koncepciót be tudjuk-e fejezni s voltak már olyanok is, akik a félig kész épületek lebontásáról kezdtek beszélni. Ma Isten segítségével elérkeztünk odáig, hogy befejezve az utolsó négy klinika építési munkálatait, arra kérhetjük Főméltóságodat, legyen kegyes az egész orvosi telepnek zárókövét e helyütt letenni.*”⁹ Fontos gondolata volt beszédének a középosztály helyzetére való utalás. A korábbi évek politikai és gazdasági katasztrófái miatt anyagi helyzete megrendült, ezért gyermekeit nem tudja felsőfokú intézményekben taníttatni. Bejelenti, hogy Károlyi Mihály elkobzott vagyonából egy olyan alapot kívánnak létrehozni, mely a „*diákjóléti*” intézményeket támogatja, és ezek támogatására szólította fel az egész magyar társadalmat, a vármegyéket és a különböző

⁷ Idézi az MTI tudósítás: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/135811?page=1&search=Tisza%20Istv%C3%A1n%20szobra> (Letöltve: 2016. október 20.)

⁸ *Budapesti Hírlap*, i. m., 3.

⁹ *Budapesti Hírlap*, i. m., 3.

Horthy Miklós megszemléli a klinikai épületeket¹⁰

közösségeket. Ebben a folyamatban példának tekinti az angol kollégiumi rendszert. „Mi, magyarok ugyanis jól tettük, hogy átvettük a németek tudományos egyetemi rendszerét, de azt ki kell egészítenünk az angol collegek mintájára szervezett kollégiumokkal, amelyek azonban nem lehetnek egyszerű diákszállók, hanem előadásokkal kell pótolniuk az egyetemi tanításban mutatkozó hézagokat és felügyeletet kell gyakorolniuk tagjaik magaviselete és szorgalma fölött. Universitásaink, ha működésüket kollégiumok ki nem egészítik, csak nehezen felelhetnek meg a nemzeti várakozásnak.”¹¹

Klebelsberg Kunó szoboravató beszédét tartja, mellette az egyetem rektora, Illyefalvi Vitéz Géza¹²

¹⁰ Forrás: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/82775/t006-0685.png?sequence=2&isAllowed=y> (Letöltve: 2017. április 10.)

¹¹ *Uo.*

¹² Forrás: https://www.google.hu/search?q=tisza+istv%C3%A1n+szobor&rlz=1C1AOHY_huHU712HU712&source=Inms&tbnm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjuzs6Gvs_TAhUKEYwKHQogDigQ_AUICigB&biw=1366&bih=675#tbnm=isch&q=+Tisza+Istv%C3%A1n+klebelsberg+kuno&imgc=EcSMzJLPTkhAjM: (Letöltés: 2016. április 10.)

Az egyetem nevében Huzella Tivadar orvoskari dékán köszönte meg a kormányzat támogatását a klinikai telep elkészültében. Ezt követően Horthy rövid beszédet tartott – kiemelve a klinikák fontosságát Debrecen és a régió mostani és jövőben fejlődésében –, majd kitüntette Korb Flórist, az épületek tervezőjét, ezt követően megtörtént a zárókövő elhelyezése. Az első kalapácsütést az alábbi szavak kíséretében maga Horthy tette: „*Klinikák! Legyen küzdelmek az emberi szenvedések ellen eredményes, hogy az egyetem általatok is méltóvá legyen gróf Tisza István nagy nevéhez.*”¹³ Több neves közéleti személyiség is jelképes kalapácsütést tett rövid mondatok kíséretében: Klebelsberg miniszter („*A tudás a szellem fegyvereit kezünkben senki ki ne [sic] csavarhatja!*”), Illyefalvy Vitéz Géza rektor („*Légy tiszta vára az igaz tudománynak, mely bölcsé téve az igaz elmét, szüli az Úrnak félelmét!*”), Baltázár Dezső püspök („*Mint mindenütt, úgy itt is, minden bölcsesség kezdete az Úrnak félelme legyen, Istené, aki szent fiát, a legtökéletesebb orvost, Krisztust küldötte váltásául sokakért. Amen.*”), mellettük még Hadházy Zsigmond főispán, Magoss György polgármester, Korb Flóris tervező is.

Időközben befutott egy újabb különvonat Budapestről, mely több száz főnyi politikai és közéleti szereplőt hozott le Debrecenbe, köztük a Tisza István Társaskör 121 tagját. Ők is csatlakoztak a 12 órakor kezdődő szoborátadási ünnepséghez. Az ünnepi beszédet itt is Klebelsberg Kunó tartotta. Párhuzamot vont Tisza és Batthyány Lajos sorsa között. Mindkettőt mártírnak és hősnak tartotta. A párhuzamba állítás azért sem meglepő, mivel áttekintve a szobor felavatása előtti sajtóhíreket a szobor elkészítéseinek munkálatairól, a felavatás tervezett dátumaként – ahogy már korábban említettük – október 6-át említik. Hasonlította Tisza politikai nagyságát Széchenyi Istvánhoz is. Mindketten jól látták a jövőt és azokat a veszélyes tendenciákat, melyekkel hamarosan a magyarságnak szembe kellett néznie. Szerinte Tisza a parlamenti obstrukció letörésében a közelgő forradalom megakadályozását látta, és a választójog kibővítésének megakadályozásával is a jövőbeli veszélyeket akarta elhárítani. Ahogy Klebelsberg mondta: „*Ellenezte a politikai jogokra még alkalmatlan tömegek választójogát, de a magyar népet, melynek egyik legnagyobb ismerője volt, kimondhatatlanul szerette.*”¹⁴ Hasonlította Bismarckhoz is, bölcs réalpolitikai látószöge miatt. Kiemelte Tisza politikájában a vallási megalapozottságot. „*Mélyen át volt hatva attól a meggyőződéstől, hogy azoknak, kik a nemzet sorsát intézik, az örök bíró előtt majd számolniuk kell. Ez az éber felelősségérzése mély vallásosságából és hazafiasságából fakadt.*”¹⁵ Kiemelte azt a gondolatot, hogy a világháborút végig ellenezte, és a politikában sohasem a népszerűséget hajszolta, hanem a nemzete iránti felelősségvállalás volt a meghatározó. Zárógondolatai ezek voltak: „*Nagy államférfiú, nemes hazafi, nemzeti mártír, férfiak mintaképe, hódolattal hajlunk meg nemes emléked előtt. Ércszobrod mint emlékeztető példa álljon az újjáépítés korának nemzedéke előtt.*”¹⁶ A korabeli politikai rendezvények külsőségeinek megfelelően a beszédet gyakran szakította meg hangos éljenzés és helyeslés.

¹³ *Budapesti Hírlap, i. m., 3.*

¹⁴ *Uo.*

¹⁵ *Uo., 4.*

¹⁶ *Uo.*

Óriási tömeg a szobor leleplezésekor¹⁷

Ezt követően Berzeviczy Albert, az MTA elnöke és az Országos Tisza István Emlékbizottság elnöke mondott beszédet.¹⁸ Felvázolta az Emlékbizottság történetét, mely már Tisza István halála után egy évvel megalakult. Szólt arról, hogy a kezdeti, azaz a háború utáni nehéz anyagi helyzetben sokáig gondolni sem lehetett egy ilyen impozáns szoborra. Beszélt a Tisza István-kultusz kialakulásáról, de legfőbb gondolata az volt, melyben Tisza bátorságát emelte ki a népszerűség könnyű, azonban gyakran felelőtlen követésével szemben. Bibliai példázatokkal igazolta a bátrak és igazak erkölcsi fölényét a hamis prófétákkal szemben, ezzel is utalva Tisza mély református meggyőződésére és a Biblián nyugvó hitelveire. Tisza megítélésével kapcsolatban az egyik legfontosabb gondolata talán az volt, hogy: „*Tisza híveinek száma csodálatosan megsaporodott; az élő Tisza soha oly győzelmet nem aratott, mint a halott, soha oly népszerű nem volt életében, mint halálában.*”¹⁹

A beszédet követte a szobor leleplezése. Magáról a szoborról az egyik tudósító – kiérezhető meghatódottsággal az ünnepség hangulatában – így írt: „*A szobor pedig némán, de az élethűség megelevenítő erejével néz szembe az ünneplőkkel: asztalnak támaszkodva, balkeze egy könyvön nyugszik, jobbjá pedig az öt jellemző kéztartással a csípőjén van, fel-sőtteste kissé előre hajlít. Épp úgy, mint ahogy életében látta őt mindenki a klubban, a parlament folyosóin. A szobrász, Kisfaludy Stróbl Zsigmond életében is ismerte s ezért oly hű a szobor.*”²⁰

¹⁷ Forrás: https://www.google.hu/search?q=tisza+istv%C3%A1n+szobor&rlz=1C1AOHY_huHU712HU712&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjuzs6Gvs_TAhUKEYwKHQogDigQ_AUICigB&biw=1366&bih=675#imgrc=TJcSefprferYbM: (Letöltés: 2017. április 10.)

¹⁸ A teljes beszéd megjelent: *Akadémiai Értesítő* 37 (1926), 246–249.

¹⁹ *Budapesti Hírlap*, i. m., 3.

²⁰ *Uo.*

Tisza István szobra a klinikák előtt a két világháború között²¹

A szobor közvetlen leleplezésekor a láthatóan könnyeivel küszködő Klebelsberg ezeket mondta: „*Légy mintaképe hazafiságban, tudásban, kötelességteljesítésben a jövő magyar nemzedéknek.*”²² A tudósítók beszámolója szerint ez a meghatódottság átsugárzódott a jelenlévőkre is és „*mindenkin könnyes meghatottság vett erőt*”.

A „könnyeivel küszködő” Klebelsberg Kunó a szobor leleplezésekor²³

²¹ Forrás: https://www.google.hu/search?q=tisza+istv%C3%A1n+szobor&rlz=1C1AOHY_huHU712HU712&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjuzs6Gvs_TAhUKEywKHQogDigQ_AUICigB&biw=1366&bih=675#imgrc=HdMkmc5uO9LN9M: (Letöltés: 2017. április 10.)

²² *Budapesti Hírlap, i. m., 3.*

²³ Forrás: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/82772/011-0690.png?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltve: 2017. április 20.)

Az egyetem rektora vette át hivatalosan a szobrot, aki szerint: „*Tisza szelleme szent oltár lesz az egyetem embereinek a szívében.*”²⁴ Ezt követően Horthy mondott rövid beszédet, melynek legfontosabb gondolata – Tisza méltatása mellett – az volt, hogy: „*A szobor a maga némaságában tetemre hívja a magyar nemzet sírásóit.*”²⁵ Utalva a kor-szak egyik leggyakoribb politikai szóhasználatára („tetemrehívás”) és gondolatiságára, a forradalmakhoz való viszonyára.

*Horthy Miklós beszédét tartja a szobor felavatásakor*²⁶

Először maga Horthy koszorúzott, majd számos a helyi és az országos politika, a közélet, a tudományos élet, az egyházi és társadalmi intézmények képviselői. A nemzetgyűlés nevében Zsitvay Tibor alelnök, a kormány részéről Klebelsberg Kunó miniszter. Tisztelegtek a szomszéd vármegyék, a nagyobb városok és az egyetem társintézményei is. Mindezek után valóságos „*koszorúerdő*” borította el a szobor környékét. 14 óra 30-kor a Bika szállodában díszebédre került sor 400 fő részvételével, melyen a zenét Tisza kedvenc prímásának, Magyar Imrének a vezetésével szolgáltatták. Még a díszebéd előtt Horthy két külön látogatást tett László Miklós tábornoknál, a helyi dandár parancsnokánál és Baltázár Dezső református püspöknél. Az előbbit az a körülmény magyarázza,

²⁴ *Budapesti Hírlap, i. m., 3.*

²⁵ *Uo.*

²⁶ Forrás: https://www.google.hu/search?q=tisza+istv%C3%A1n+szobor&rlz=1C1AOHY_huHU712HU712&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjuzs6Gvs_TAhUKEywkHQogDigQ_AUICigB&biw=1366&bih=675#imgdii=V34vK-ahUuPNFM:&imgrc=HdMkmc5uO9LN9M: (Letöltés: 2017. április 20.)

Horthy közjogi értelemben a hadsereg főparancsnoka is volt, másikat pedig a Horthy család református hagyományai és kollégiumi évei is indokolják. Délután a népes delegáció visszautazott Budapestre. Horthy hazafelé menet Klebelsberggel együtt megállt Újfehértón, ahol átadtak egy új tanyasi iskolát. A korabeli sajtótudósításokból tudjuk, hogy ezekben az években Horthy vidéki útjai során gyakran avatott fel új, vidéki, tanyasi iskolákat, melyekre általában Klebelsberg is elkísérte.

A szobor felavatásáról egy rövid tudósításában beszámolt a Népszava is.²⁷ Az olyan kisebb terjedelmű hírek rovatában, ahol arról esett szó, hogy pl. olcsóbb lett a tej, ill. milyen érdekesebb nyomozásokat folytat a rendőrség. A rövid tudósítás egy sokat sejtető, aktualizáló megjegyzéssel kezdődik: „*Mostanában - amint ismeretes – a kormány tagjai gyakran rendeznek ünnepségeket Debrecenben.*”²⁸ Közli a kettős ünnepség tényét és azt, hogy a „hivatalos politika” igen nagy számban képviseltette magát a rendezvényen. Klebelsberg beszédéből kiemeli Károlyi Mihály elkobzott vagyonaival kapcsolatos kormányzati szándékokat és azt a gondolatot, hogy: „*Tisza ellenezte ugyan a politikai jogokra még éretlen tömegek választójogát, de a magyar népet kimondhatatlanul szerette.*”²⁹ A rövid tudósítás a végén azt is megjegyzi, hogy az ünnepséget este a „*híres Bika-vendéglőben*” folytatták. Nem meglepő, hogy a Népszava ezt a két gondolatot hangsúlyozta az események kapcsán. Köztudott, hogy a hazai szociáldemokrácia alapításától kezdve a legfontosabb politikai programjának a választójogi reformot tartotta, és Tisza István kormányzati munkáját többek között ennek elmaradása miatt tartotta antidemokratikusnak és haladásellenesnek. Nem véletlenül történt utalás a korszak egyik reprezentatív vidéki szállodájára és vendéglátó-helyére sem, mivel gyakori kritikájuk volt a kormányzattal szemben a túlzott „urizálás”, a szociális egyenlőtlenségekkel szembeni érzéketlenség.

1945 gyökeres változásokat hozott Magyarország életében is. Az új hatalom újraértelmezte a magyar történelmet és azok szereplőit. Mivel az előző rendszer, azaz a Horthy-korszak tagadásaként fogalmazta meg magát, ez meghatározta azon egykori történelmi, politikai személyek megítélését, melyeket a két világháború között a hivatalos ideológia „felemelt”, ill. magáénak tekintett, így Tisza István és mások szobrának a sorsát is. A rendszerváltozások nálunk szoborállítással, ill. szobordöntésekkel jártak együtt. Ez az 1945 utáni korszakra is érvényes. Ezt a „korszellemet” jól tudjuk érzékeltetni Werbőczy és Tisza budapesti szobrának történetével, melyek többé-kevésbé átvészelték a háború pusztításait. A politikai hangulatot, a szobor-ledöntésekre, ill. újak emelésére való biztatást jól mutatja Darvas József 1945. április 2-án a Budapesti Nemzeti Bizottság képviselőválasztó nagygyűlésén mondott beszéde: „*Az Apponyitőren még mindig ott van a parasztpusztító Werbőczy szobra. Döntsük le, barátaim! Ültessük oda Dózsát [...].*”³⁰

²⁷ *Népszava*, 1926. október 19., 12.

²⁸ *Uo.*

²⁹ *Uo.*

³⁰ <http://adatbazisononline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/126490?page=&search=1945.04.02> (Letöltve: 2016. október 25.)

1945. május 6-án meg is történt szobrának ledöntése. A kortársak megjegyezték, hogy az esemény szervezettségét, előkészítettségét az is mutatta, hogy az esemény közben egyenruhás rézfúvósok zenéltek. A fennmaradt képeken a kortársak számára jól azonosíthatóak voltak a kommunista párt belvárosi vezetői és szimpatizánsai.

Werbczy István szobrának ledöntése³¹

Ez a politikai hangulatkeltés előre jelezte Tisza István szobrának sorsát mind Budapesten, mind Debrecenben. A kommunista Szabad Nép tudósítója 1945. április 1-jén egyértelműen fogalmazott Tisza szobrának budapesti ledöntése alkalmából, mely egyfajta felhívásnak is tekinthető: „Tisza István szobra – mely csodálatos módon sértetlen maradt a hosszú ostrom alatt – március 28-án még ott kevélykedett a romba dőlt parlament előtt. [...] Az V. kerületi MADISZ (hasonlóan a többi budapesti csoportokhoz) lelkes hangulatban menetelt a Duna-parton, hogy végrehajtsa szimbolikus feladatát: lerombolja a 25 éves reakció ‚halhatatlanná’ örökített vezetőinek képmásait. [...] A fiatalok vastag kötelet hurkoltak a szoboróriás nyakára, és erőteljes rántásokkal húzni kezdték. A szobor megindult, és éles fordulattal a földre zuhant. Egy fiatal lány széles kartonlemezt helyezett a szobor nyakára. Ez a reakció sorsa. [...] Mi nem vagyunk hívei a szobordöntéseknek, de valahogy úgy éreztük, hogy a fasiszta könyvégetések és az európai műemlékek barbár lerombolása után feleltek ezek a fiatalok a reakció bálványimádóinak.”³²

³¹ Forrás: https://www.kozterkep.hu/-/9400/Werbczy_Istvan_szobra_Budapest_1908.html/photos/195074 (Letöltés: 2017. április 30.)

³² Szabad Nép, 1945. április 1., 8.

Tisza István debreceni szobra ledöntésének pontos dátumáról számos pontatlan információval találkozhatunk. Ennek ideje és motivációja összefüggött az egyetemen folyó politikai küzdelmekkel, az ún. „*demokratizálással*”. Maga az egyetem 1945. április 14-től nem viselte Tisza István nevét.³³ A baloldali érzelmű Néplap 1945. április 25-én „*Ledöntötte az ifjúság Tisza István szobrát*” címmel közöl tudósítást az előző napi eseményről. Az április 24-i dátumot támasztja alá a Debreceni Képes Kalendárium 1946. évi száma, mely az 1945. április 24-i történésekről azt írja: „*Az egyetemi ifjúság az Egyetemi Tanács elé demokratikus szellemű követeléseket terjeszt, sztrájkba lépett és ledöntötte Tisza István bronzszobrát.*”³⁴ Áttekintve az MTI aznapi jelentéseit ez az esemény nem szerepel tudósításai között. A szobor alkotója – Kisfaludi Strobl Zsigmond – 1969-ben megjelent visszaemlékezésében az alkotás ledöntéséről így ír: „*A felszabadulás örömebe, sajnos bizonyos üriöm is vegyült. A háború bombái által okozott károkon kívül, a túlzók, a rombolók, a meggondolatlanul cselekvők – akik talán minden korban a velük született veszélyes ösztönöket követve csak romboltak, de soha semmit sem építettek – ugyancsak működésbe léptek. Ezeknek sok műalkotás esett áldozatul az országban, így [...] Debrecenben az egyetem előtt álló Tiszaszobrom.*”³⁵

A szobor szerencsére épen maradt, nem olvasztották be más célra.³⁶ Előbb a Déri Múzeum pincéjébe, majd a Holló László Emlékmúzeum kertjébe került. A 80-as évek végén a debreceni Városvédő és Szépítő Egyesület³⁷ és különösen annak bátor és elkötelezett elnöke, Medveczky Géza karolta fel a szobor sorsát, megmentve a további pusztulástól. Vita alakult ki a szobor visszaállításának helyéről, mert sokan nem támogatták az eredeti helyszínt, mivel akkor el kellett volna távolítani Varga Imre 1984-es Professzorok című szoborkompozícióját. Kompromisszum eredményeként 2000. október 31-én avatták fel Tisza szobrát a Nagyerdei körút 98. szám alatt, ahol 2016. október 31-ig állt.

A szobor újrafelállítását megelőző napon – azaz október 30-án – az egyetem Történelmi Intézete konferenciát szervezett Tisza Istvánról és koráról.³⁸ A város támogatásának köszönhetően rendkívül kedvező feltételek között lehetett a tanácskozást megrendezni. Tudományos értékét többek között az is növelte, hogy résztvevője volt a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnöke, Glatz Ferenc. A konferencián előadást tartott az addig megjelent három Tisza-monográfia szerzője: Vermes Gábor, Tőkéczi László, Pölöskei Ferenc. Másnap került sor a szobor újraavatására, melyen Orbán Viktor

³³ KANYUK, *i. m.*, 203.

³⁴ <http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi?fi=dkk&ev=1945&sz=01> (Letöltve: 2016. október 10.)

³⁵ Idézi KANYUK, *i. m.*, 204.

³⁶ A szobor későbbi sorsára lásd KANYUK, *i. m.*, 206–209.

³⁷ Az egyesület tevékenységéről bővebb információt honlapja nyújt: <http://www.debrecenivarosvedo.hu/>

³⁸ A konferencia anyaga megjelent: *Történelmi Tanulmányok X. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa*, szerk. TAKÁCS Péter, Debrecen, 2002., 41–136. A tanulmányok szerzői: VERMES Gábor, TÖKÉCZI László, PÖLÖSKEI FERENC, L. NAGY Zsuzsa, IMRE László, PÜSKI Levente, GAÁL Botond, BARTA Róbert, SZÓKE DOMONKOS, SZENDREI Ákos.

*Tisza István szobrának újraavatása 2000. október 31-én.
Bölcskei Gusztáv református püspök tart beszédet³⁹*

vezetésével a magyar kormány tagjai is jelen voltak. Budapestről jövet a vonaton a kormányülést tartottak, majd a miniszterelnök Érmihályfalvánál magyar-román határátkelőt adott át, ami mindkét ország EU-tagsága előtt nagy jelentőséggel és hírértékkel bírt. Ezt követte a szobor avatása. Orbán Viktor egyik legtöbbet idézett gondolata az volt, hogy: „*Tisza István miniszterelnök úr a sorsnak kiszemeltje volt, de nem kegyeltje.*” Utalt mély református hitére, felelősségtudatára. Többször Klebelsberg Kunó 1926-os avatóbeszédének gondolatait is felidézte. A miniszterelnököt követően Kósa Lajos polgármester, Bölcseki Gusztáv református püspök és Fésüs László rektor mondtak beszédet. Mindannyian Tiszának a városhoz, a református egyházhoz, ill. az egyetemhez fűződő szoros kapcsolatát hangsúlyozták.³⁹

A debreceni Tisza-szobor első felavatásakor a Budapesti Hírlap tudósítója így fogalmazott: „*A térség a debreceni Nagyerdő déli szélén van az egyetemi telep előtt, a szobortól jobbra fog állani a központi egyetemi épület. Ha tehát most nem is áll a szobor méltó helyen, hiszen a város szélén csupán a klinikai épületek vannak mögötte. Néhány esztendő múlva valóságos egyetemi városrész fog mögötte fölsorakozni s a homlokzata előtt emelkedik majd ki a térségből az egyetem alapítójának a szobra.*”⁴⁰ Ez a jövendölés 2016. október 31-én, Tisza István szobrának a Főépület elé történő áthelyezésével vált valósággá.

³⁹ Forrás: https://www.google.hu/search?q=tisza+istv%C3%A1n+szobor&rlz=1C1AOHY_huHU712HU712&source=lnms&tbnm=isch&sa=X&ved=0ahUKewjuzs6Gvs_TAhUKEywKHQogDigQ_AUICigB&biw=1366&bih=675#imgrc=RaW4O-AUsESszM: (Letöltve: 2017. április 10.)

⁴⁰ *Budapesti Hírlap*, 1926. október 19., 8.

A szobor leleplezése 2000. október 31-én⁴¹

⁴¹ Forrás: http://kep.index.hu/1/0/214/2148/21485/2148540_5f69450d5a0625e53cbb223bd12f9cc0_wm.jpg (Letöltve: 2017. április 30.)